

Rădăuți

Primul evreu stabilit în Rădăuți (1796) a fost negustorul Iossel Reichenberg. Evreii rădăuțeni erau așchenarzi, emigrați din Galiția învecinată. Recensămintele vremii ne indică o creștere rapidă a evreilor din Rădăuți: 1803-trei evrei; 1817- 45; 1831-367; 1869-2.358; 1880-3.452; 1890- 4.235; 1910-5.940; 1930-5.640; 1941- 4.763; 1942-64; 1947-6000; 1962-800; 2017- 40 persoane. Aceștia aveau diverse profesii: meșteșugari, muncitori, comercianți, industriași, antreprenori, negustori, bancheri, medici, notari, avocați, judecători, învățători, profesori.

Comunitatea mozaică rădăuțeană de tip ortodox a devenit de sine stătătoare în 1881, ea ieșind astfel din subordinea comunității siredene. Templul din Rădăuți a fost inaugurat la 18 august 1883. În localitate au mai funcționat 6 sinagogi și aproximativ 24 case de rugăciune. Evreii rădăuțeni practicau un iudaism de tip ortodox.

Instituții de asistență socială: „Machsike Schabath”; „Bikkur Cholim”; „Mirjam” ; „Israelitischen Frauieren”; „Fundația Mendel și Ghittel Fischer”, „Nassei Hamitu”, „Societatea pentru hrănirea școlărilor și bătrânilor evrei”, „Societatea pentru ajutorarea femeilor israelite bolnave din Rădăuți” „Azilul Evreiesc pentru Infirmi”, „Chessed Schel Emeth”, „Fundația Michel Ruckenstein”, „Asociația Masa săracilor evrei” „Jüdischer Altverson” „Societatea de binefacere muncitorească evreiască „Iubirea și Unitatea” și „Matan Basesser”. A mai fost înființată societatea sacră „Chewra Kadische”. Dintre organizațiile sioniste menționăm: „Ahavot Zion”, „Dorschei Zion”, „Schomer”, „Hashomer Hazair”, „Societatea Națională Poale Zion”; „Herzylia”; „Brith Trumpeldor” și „Theodor Herzl”. Alte organizații: „Safra Beruhah”, „Barissia”, „Safra Ivrya”, „Ezras Israel”, „Borocho”, „Jüdischer Sport”, „Societatea Școala Evreiască pentru Bucovina” și „Hagiwrah”. Tinerii evrei primeau educație în cadrul Hederului care funcționa pe lângă Templu. Au existat o serie de școli primare particulare în limba ebraică. În 1830 a fost înființată o școală de Talmud –Thora. Un „Gimnaziu Particular Evreiesc” a funcționat între 1919-1925, el fiind închis de guvernarea național-liberală (1925). Elevii evrei au frecventat școlile din oraș. În timpul Primului Război mondial, evreii rădăuțeni au fost expuși unor șicane și atacuri antisemite. Comunitatea Evreiască Rădăuți a fost printre primele care au recunoscut Unirea Bucovinei cu România (28 noiembrie 1918). În 1918 în unele localități bucovinene (Dorna - Candreni, Poiana -Stampeii, Pilugani și Todirești), evreii au devenit victimele unor pogromuri. Evreii rădăuțeni au reacționat față de aceste pogromuri, trimițând memoriile de protest autorităților române. În perioada interbelică, s-au înregistrat numeroase atacuri antisemite din partea membrilor unor partide extremiste (LANC, Mișcarea Legionară). La originea unor atacuri fizice anti-evreiești s-a aflat Nechifor Robu, deputat al LANC. Începând cu 1 decembrie 1938, evreilor rădăuțeni, vorbitori de germană, li s-a impus să folosească în public numai limba română. Prăvăliile evreiești au fost devastate, iar proprietarii lor au fost bătuți. Evreii au fost obligați să-și țină magazinele deschise în timpul Sabatului. Comerțul evreiesc a fost serios afectat de măsurile adoptate la nivel local de către autoritățile române, combinate cu atacurile antisemite ale organizației legionare rădăuțene. Evreii rădăuțeni au fost deposedați de numeroase proprietăți și bunuri (în total, 65 ha teren arabil, 52 ha de pășune și 16 ha de pădure). În cursul lunii septembrie 1939, după atacarea Poloniei de către Germania nazistă, în Rădăuți s-au refugiat numeroși evrei polonezi. Comunitatea mozaică rădăuțeană s-a mobilizat exemplar, ajutându-și coreligionarii cu bani, alimente, haine și adăpost. Violențele antisemite s-au întezit mai ales, după cedarea Basarabiei, a părții de nord a Bucovinei și ținutului Herța Uniunii Sovietice (28 iunie 1940). Evreii din Rădăuți au avut cumplit de suferit în timpul regimului Ion Antonescu, pierzându-și slujbele, bunurile și proprietățile.

În timpul rebeliunii legionare dintre 21-23 ianuarie 1941, legionarii au organizat un pogrom la Rădăuți, 6 evrei fiind uciși, alți 12 au fost bătuți „crunt”, iar 13 au suferit leziuni „ușoare”. Întreaga comunitate mozaică a fost terorizată, iar magazinele și locuințele particulare jefuite. Pagubele au fost evaluate de către autoritățile române la suma de 272.000 lei. Începând cu 21 iunie 1941, evreii rădăuțeni cu vârste cuprinse între 18-60 de ani au fost arestați și internați sub paza jandarmilor într-un ghetou amenajat la nivel local. Un ordin dat de către Antonescu stabilea evacuarea evreilor din mediul rural și semiurban în reședințele de județ. La Rădăuți au fost aduși evreii din localitățile limitrofe. Evreii valizi erau folosiți la diferite munci (precum repararea și întreținerea drumurilor, curățirea locurilor virane de bălării, împrăștierea prundișului pe șosele, descărcarea/încărcarea vagoanelor cu muniții din Garnizoana Rădăuți). Începând cu 9 octombrie 1941, s-a trecut la deportarea în Transnistria a comunităților mozaice din sudul Bucovinei. Evreii din Rădăuți și localitățile limitrofe (incluzând și comunitatea mozaică din Siret) au fost deportați în Transnistria la 15 octombrie 1941. Plecarea lor s-a efectuat din gara Rădăuți, evreii fiind îngrămădiți în patru trenuri folosite pentru transportul mărfurilor, în total 9128 de persoane. În localitate au mai rămas doar 64 de persoane. Unii au murit în timpul transportului, alții au fost uciși de către jandarmi. Majoritatea lor au decedat în lagărele din Transnistria ((Djurin, Kopaigorod, Moghilev, Tulchin ș.a.), din cauza epidemiilor, a crimelor, suferințelor precum și a foametei cumplite la care au fost expuși. În pofida regimului extrem de sever, organizațiile mozaice i-au ajutat pe cei deportați cu bani, medicamente și alimente. În 1945, puținii evrei întorși din Transnistria în Rădăuți, au adunat fâșiile de Tora rămase și au îngropat, conform tradiției iudaice, toți pantofii și sandalele pe care le-au putut strânge. Începând cu anul 1945, supraviețuitorii Holocaustului au început să se întoarcă în Rădăuți, doar 1.500 de evrei rădăuțeni revenind din „infernul transnistrian”. La Rădăuți s-au stabilit și evreii deportați din Bucovina de Nord și Basarabia, până la sfârșitul anului 1946, când sovieticii au închis granițele. Numărul evreilor din Rădăuți a crescut din nou după război, ajungând la circa 6.000 în anul 1947. Evreii din Rădăuți au depus eforturi remarcabile în vederea reconstituirii comunității locale. Joint-ul a înființat la Rădăuți, „Comitetul pentru distribuirea ajutorului de iarnă 1945–1946”, iar Congresul Mondial Evreiesc și-a stabilit aici centrul acțiunilor sale pentru sudul Bucovinei. Începând cu februarie 1947, la Rădăuți și-a început activitatea Asociația pentru sprijinirea repatriaților evrei „AREPA”. Treptat, majoritatea evreilor rădăuțeni au făcut *alia*.

Surse:

Arhivele Naționale Istorice București (ANIC), fond *Colecția Comunități Evreiești din România*, dosar 34/1948, f. 1-9.

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Suceava (SJAN), fond *Prefectura județului Rădăuți*, dosar 145/1941, f. 21-66, 147; fond *Comunitatea Evreiască Rădăuți*, dosar 34/1945, f. 66; dosar 27/1948, f. 53–54.

Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (ACNSAS), fond *Documentar Suceava. Poliția Rădăuți-Problema Evreiască*, dosar 15, vol. 2, f. 2; fond *Documentar*, dosar 151, f. 3- 40; Lya Benjamin (ed), *Evreii din România între anii 1940–1944*, volumul 3, *1940–1942: Perioada unei mari restriști*, partea a III-a, București, Editura Hasefer, 1997, doc. 381, p. 67.

Jean Ancel, *Transnistria*, volumul 1, notă asupra ediției de Doina Uricariu, București, Editura Atlas, 1998, pp. 111-112.

Jean Ancel, *Contribuții la istoria României*. volumul 1, partea I. *Problema evreiască 1933–1944*, București, Editura Hasefer, 2001, p. 297.

Jean Ancel, *Contribuții la istoria României*. volumul 1, partea a II-a. *Problema evreiască 1933–1944*, București, Editura Hasefer, 2001, pp. 182-186, 280-288, 295-298.

[Daniel Hrenciuc]

INSPIRE-EM